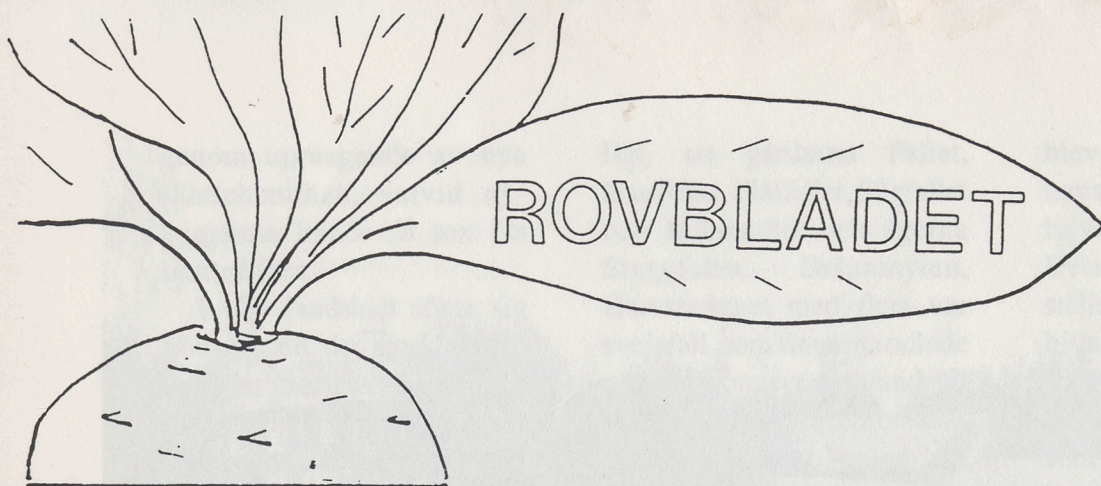

46

Juli 1993

Medlemsblad för HEDESUNDA HEMBYGDSFÖRENING

Acksjön. Foto 1906.

Från höger: Erik, f. 1902, Anders Holmqvist f. 1864, Hustrun Anna-Greta f. 1874, Anna f. 1900, Erika Stjernvall, Anna-Gretas syster (?), Olga f. 1897.

Acksjön vid sekelskiftet. Endast de två övre husen är kvar.

Från vänster: svinhuset, ladugården, bryggstugan ("Brysstun"), logen, mansgården.

Acksjön och andra gårdar i "Bodarna"

Av Jan Sterner

När folk hör talas om Hedesunda tänker de i regel främst på "Framsocknen", som den centrala bygden nere vid älven ibland har kallats. De äldsta kända dialektuttalen av sockennamnet är "Hässna" eller "Häsunna". "Framsocknen" är den äldsta trakten i Hedesunda och en av de äldsta delarna av Gästrikland. Här fanns en samlad bebyggelse redan under järnåldern, 300 - 600 år efter Kristi födelse. Om det vittnar gravfält, gravfynd och de urgamla ortnamnen Backa, Sund, Flösta, Rångsta och Kofsta med flera. Ortnamn på -sta och -stad, som betyder boplatser, tillhör hednatiden.

Den östra och nordöstra delen av socknen kallades förr

"Botrakten", "Bodarna" eller "Bokarlsgränden" och var ett ganska ödsligt skogsområde ända fram till 1600-talet. Även senare har den delen av Hedesundakommitteiskymundan. Här uppe var en allmänning, där bönderna nere i rika "Framsocknen" hade slåtter, bete och fäbodan och där de fiskade, tex i den fiskrika sjön Flaten eller jagade, som vid Gilleråsen, där de som framgår av namnet gillrade fällor för villebrådet.

Någon bebyggelse att tala om fanns inte förrän på medeltiden, då bland annat Kessmansbo och Kågbo tillkom. De hette ursprungligen "Kettilsboda" och "Kagheboda" och var troligen fäbodan

som tillhörde nybyggare vid namn Kettil och Kaghe, senare Kåge. (Folke Hedblom har skrivit om detta och om andra fäbodan i "Från Gästrikland" 1957-58)

Företagsamma

I slutet av 1500-talet började en invandring i de mellansvenska skogsbygderna av östfinnar från Savolax. Finland hörde då som bekant till det svenska väldet. Orsakerna var flera, bland annat brist på lämplig skog för svedjebruk, som var en specialitet för Finland, fogdeförtryck, nödår och farsoter. Vasakungarna stödde nyodlingsprogram för att göra utmarkerna nyttiga för staten

genom upptagande av nya skattehemman, varvid nybyggarna kunde få sex års skattefrihet.

I vårt landskap sökte sig finnarna till det stora skogsområdet mot gränsen till Dalarna men också till Bodtrakten i "Häsunna" eller "Häsna", som man redan då benämnde socknen. De svedjade, det vill säga de brände skogen som omvandlades till svedjeåkrar. Dessa användes sedan till odling av råg, rovor och till höskörd. Finnarna var de första, som lade an på rågodling i större skala i Gästrikland.

Ibland blev svedjefinnarna osams med "hässnarna" eller "Häsunnkärarna", som Hedesundaborna kallades förr, på grund av gränstvister och skövlingen av stora skogspartier. Det kanske också fanns främlingshat med i bilden, särskilt som utbölningarna var både företagsamma och förnöjsamma nybyggare. Den finska odlingsteknikens förmåga att förvandla barrskog till åker och bygd väckte säkert förvåning och undran bland "hässnarna"..

Ett av de första finntorpen i Hedesunda var Nybo. Den försteskattebetalaren där var "Anders Finne" och det var 1605.

Vid mitten av 1600-talet kom Finnböle, som betyder "finngården". Detta finska nybygge nämns första gången år 1657.

Naturnamn som berättar om var det fanns finnar är Finnbäcken och Finnmyra i Ålbo och Finnäset i Hade.

Ordet fall betyder egentligen fällda träd och senare ställe där träd fällts men syftar ofta på svedjefall. Det är alltså tro-

ligt, att gårdarna Fallet, Bastfallet, Slätfallet, Sågfallet och Brännfallet och ägorna Styggfallet, Brännmyren, Harvsbrännet med flera var svejefall, som finnarna odlade upp och som synes ibland anlade nybyggen vid. De två sistnämnda namnen på bränn-kan också ha varit gamla kolbottnar. Vidare kan nämnas Svedgården i Kessmansbo.

Acksjön och Svanten

Enligt professor Harry Ståhl betyder Acksjön "åksjön" med syftning på att sjöarna ibland begagnades som körvägar på vintern i forna tider.

Förr ansågs "Axsjön", som Acksjön förr även stavades, för tvebottnad. Läkaren, författaren och naturforskaren Urban Hjärne gav 1683 ut en bok om mineralogi och geologi, där han på ett ställe skriver om Gästrikland: "I Hädsunda äro 2 siögar, Skiälssiön och Axsjön, som skola wara tvebottnade". Föreställningen om "tvebottnade" sjöar beror på att under ett hårdare bottenlager finns ibland ett löst lager av dy eller gyttja. Om man kör ner åran genom det översta lagret, så går den genom gyttjan nästan lika lätt som genom vattnet. Man trodde att det fanns en övre och en undre botten. Enligt folktron brukar fisken fly ner under den överst botten för att skydda sig mot fiskeredskapen. (Med "gamla Skiälssiön" avses säkert nuvarande Gammelsällsjön, som i dialekten förut uttalades "Gammelskälsjön").

Enligt gammal tradition

blev gården Acksjön först uppodlad av finnar och det bör ha varit i början av 1600-talet. Det styrks av att man kan hitta ställen med stybb och aska en bit ner i åkerjorden.

Ett annat tecken på finsk bebyggelse är sjön Svanten som ligger nära Acksjön. Jag har inte kunnat finna något svenskt eller nordiskt ord i fornspråket eller dialekterna som kan ingå i namnet, men däremot passar det finska ordet *suvanto*, som betyder "spegelblankt ställe på sjö, lugnvatten". Det beskriver bra den lilla skogssjön. "Suvantosjön" blev senare förvanskad till "Svantesjön" och slutligen Svanten, när finnarna försvenskats och börjat glömma bort sitt förra modersmål.

Acksjön - ett

"stubbrättighetshemman"

Det ursprungliga Acksjön (Axsjön) låg betydligt närmare sjön Acksjön, som ju gett namn till hemmanet. Det nuvarande Acksjön är ett nedlagt hemman sedan 1958. Husen är fritidshus. Stamhemmanet ägs av undertecknad och omfattar drygt 14000 m². Resten av arealen, som ursprungligen omfattade 58 hektar, ägs av Korsnäs AB.

Skattehemman blev Acksjön inte förrän 1683, då man betalade lika mycket i skatt som Finnböle enligt jordeboken.

År 1777 var Acksjön enligt lantmäterikartan och dess beskrivning beläget på "Älvkarleby bruks *recognitionsallmänning*". Med det menas skogsallmänningar

som bruken under 1600-talet fick sig tilldelade av kronan och för vilka en viss avgift, beräknad efter den virkesmängd som togs ut, fick betalas till staten. Vidare beskrivs Acksjön som ett "*stubb-rättighetshemman*", vilket betyder att bonden röjt sin mark på just en recognitionsallmänning och sedan fått sin rätt till marken fastställd av landshövdingen. Bonden kallades "stubbbonde" och hemmanet räknades som kronohemman och innehades med ärftlig besittningsrätt. Acksjön var i samma släkts ägor i 300 år.

Acksjön låg då i den norra delen av ägorna, närmare sjön Acksjön, vilket framgår tidigare, där i våra dagar torpet Gårdsan finns. Kartan 1777 upptar inga torp på Acksjön. Namnet betyder "Lilla gården" (Jämför farsan = "lilla far"). Det uttalas "Gårsans" i dagligt tal.

Den först ägaren hette Erik och en ägare, som dog 1722 kallades "Ivar Järpe" av någon anledning. Den äldste sonen döptes i regel till Erik och resultatet blev att sönerna oftast hette Erson och döttrarna Ersdotter.

När Erik Olsson dog år 1790 var äldste sonen Jonas bara 10 år, så gården sköttes av änklungen Anders Olsson från Harv, men när Jonas Erson blev gammal nog att ta över gården blev hans yngre broder Eric Erson (1781 - 1855) "dagakarl" på ett nyanlagt torp längre söderut vid vägen till Flaten. Detta skedde möjligen 1812 eller något tidigare men efter 1777. Eric byggde ut torpet, så att det 1839 blev

stamhemman istället för det föregående i den norra delen. Nu blev alltså det forna stamhemmanet torpistället och kallades "Acksjö-torpet" eller som sagt "Gårdsan". Jordbruket vid Gårdsan upphörde i början av 1900-talet och det äldsta boningshuset, som var 10 x 9 meter, flyttades till Strömsbro, nära "Bönakrysset". Ladugårdslängan med portluder och drängstuga finns kvar. Korsnäs har nu stället som jaktstuga etc.

Ägare till Acksjön

Jag har tidigare nämnt en del om Acksjöns ägare, som alltså härstammade från de finnar, som anlade hemmanet men sedan försvenskades och tog sig svenska namn.

Den tidigare nämnde Erik Erson (1781 - 1855) hade en son som hette Erik likaså och var född 1810 men det var inte han utan den andre sonen Lars (1816 - 1900) som tog över gården 1855. Han var tydligen en driftig och duktig karl, för han byggde ny loge, ladugård och en ny mangårdsbyggnad (= den nuvarande) eller byggde i varje fall till en äldre byggnad med en våning. Det går inte att nu konstatera hur det förhöll sig. Han utökade den odlade jorden och resultatet blev att skatten höjdes.

Före 1839 var det som framgått ovan bara ett torp under Acksjön. Det finns nu en lillstuga kvar som en rest av en ursprunglig hel länga. I övre våningen har lillstugan kvar ett ursprungligt fönster av 1700-talstyp, vilket innebär, att det är indelat i 12 rutor och

fönsterfoder och beslag av gammal typ. Lillstugan kan därför vara kvar från den tid då stamfastigheten var ett torp och således härstamma från ca 1800.

Lars Ersons äldsta två söner tog sig namnet Sjöblom. En av dem dog ung och den andre "försvann" och finns på en lista över "obefintligen". En tredje, som hette Lars emigrerade 1878 till Nordamerika. Det blev istället sonen Anders Larsson (1860 - 1940), som tog över gården. Han bytte namn till Holmqvist och gifte sig med Carin Olsdotter från Byn (1864 - 1894). De tre sönerna dog som barn och Anders fick också uppleva den stora sorgen att hustrun gick bort vid bara 30 års ålder. Vilka provningar! Lars Ersons måg Johan Olsson tog över "Gårdsans", som han dock sålde tillbaka till Holmqvist 1908. Denne brukade en del av jorden.

Holmqvist gifte om sig med Anna Greta Stjernvall från Gilleråsen (1874 - 1965) och fick med henne sex barn: Olga f. 1897, gift Wallner, Anna f. 1900 gift Engstrand, Erik f. 1902, Axel f. 1909, Maria Elisabet ("Lisa") f. 1910 gift Nordling och Runo f. 1913. Nu lever endast Runo, bosatt i Gävle. Eftersom äldste sonen Erik blev sjuk i MS och dog 1940 fick Axel ta över lantbruket. Detta upphörde 1958 -59 och ägorna utom tre avstyckningar såldes till Korsnäs. Tidigare hade Axel låtit avstycka tomter till sommarstugor nere vid sjön. Axel betalade fadern 10400 kronor för gården. Förste ägaren av stamfastighetens avstyckning

blev en kamrer Lind men redan 1960 sålde han till Sven Elvstad, lektor vid Borgarskolan, och 1970 sålde han till undertecknad. Som mest hade man 2 hästar och 6-7 kor. Eftersom stamfastigheten Acksjön 1:1 var störst lär Anders Holmqvist enligt uppgift ha kallats "Kungen i Acksjön".

Kyrkvägen och kvarnen borta

År 1777 gick det en väg väster och söderut från det äldsta Acksjön förbi sjön och troligen vidare till Acksjövallen och Bergbyvallens fäbod. Därifrån gick vägen ner till Hedesundavägen strax nordost om Ölbo. Detta var Acksjöbornas kyrkväg.

Acksjövallens fäbod användes in på 1920-talet. Det bör observeras att den tillhörde Berg. Den låg vid Sågfallsbäcken, som går från sjön Acksjön ner till Dalälven. En bäck eller annat vattendrag var nödvändigt för en fäbod. Det fanns relativt sank marker med god gräsväxt i närheten. Acksjön hade såvitt känt ingen fäbod.

Vid Sågfallsbäcken låg också Acksjöns kvarn på 1700-talet. Sågfallsbäcken grävdes ut för att man skulle få stridare vattenföring.

De sank utäggarna vid sjöarna Svanten och Acksjön hade väl sitt värde som slåttermyrar. Ett visst fiske bedrevs också. Tidigare fanns ål och stora sjörudor jämte gäddor och abborrar i Acksjö-sjön.

År 1777 gränsade Acksjöns ägor till Gräsbäcken och Valbo masugns allmänning och till

Berg i väster, till Gilleråsen och Älvkarleö bruks mark i söder och samma bruks mark i öster och norr.

Avstyckade torpställen

Förutom Gårdsan ("Gårsans") fanns två avstyckade torpställen under 1800-talet, skapade genom arv och giftermål: Strandbo, så kallat efter en ägare 1897-1902 eller "Klars" efter en ägare som hette Anders Olof Klar och hade stället 1902 - 1916. Det tillkom 1854, vilket konstaterats genom att ett mynt med det årtalet lades in i trossbotten och hittades vid en renovering häromåret.

Stället innehades av Verner Wallner, gift med Olga Holmqvist. Därefter av Helmer Nordling, som var gift med Maria, också dotter till Anders Holmqvist i Acksjön. Numera ägs Strandbo av Marianne, Nordlings dotter, gift med Olle Eriksson. På sin tid hade stället en eller två kor, gris och höns.

Anders Holmqvists och senare Axels gård kallades i dagligt tal för "Erskas", dvs egentligen Eriks efter Eric Erson.

Det andra torpstället, som tillkom före Strandbo, kallades Nyhem eller oftare "Östlunds" efter en ägare. Det har haft en lång rad ägare de senaste 20 åren.

Det är trevligt, att alla fyra gårdarna i Acksjön finns kvar och bebos, men det hade varit ändå trevligare, om de två nära grannarna i öster, Dahlbäcks och Ols också funnits kvar. Mera om dem senare.

Kolningen viktig

Kolning var förr en viktig del av försörjningen i Hedesundas skogstrakter. Socknen var under 1800-talet omgiven av många järnbruk, där masugnarna glupskt gapade efter kol. De livligaste förbindelserna hade man med Gysinge, Söderfors, Älvkarleö och Forsbacka bruk. Bruken ägde mycket mark i Hedesunda och åtskilliga bönder var arrendatorer under bruken och fick göra dagsverken på dessa. Men den viktigaste skyldigheten för dem var att förse bruken med kol. Självägande bönder levererade kol till vilka bruk de ville. I Bodtrakten kan vi ta de bruksägda hemmanen Dahlbäcks och Ols samt den närbelägnat privatägda Acksjön som exempel på de två kategorierna kolproducenter.

Gilleråsen, Dahlbäcks, Ols och Älvkarleö bruk

Gilleråsen påträffas i mantalslängden först gången 1817. Det fanns på 1820-talet fyra torpare varav tre var kolare och dessutom bodde det tre andra kolare i byn. Två av kolarna hette Per Dahlbäck och Olov Olsson. Det är troligen efter dem eller deras söner som torpen Dahlbäcks och Ols uppkallats. Alla dessa torp ägdes av patron Tottie på Älvkarleö bruk och ligger nära Acksjön vid vägen till Flaten. Nära korsningen mellan Gilleråsvägen och Acksjövägen hade bruket ett skogvaktarboställe, som revs år 1900. Det hette Fösbacka eller Björks. Den siste skogvaktaren hette

Uppman, Nu återstår bara en jordkällare av gården. Skogvaktarbostaden flyttades till Flaten.

Längre upp vid Ols hade bruket ett stall för oxar, som fick dra kol och kastved. Transporterna gick vintertid över Slätfallet och Hyttön till Älvkarleö. Jordbruket vid Ols upphörde på 1920-talet och vid Dahlbäck på 40-talet. Husen vid Ols revs omkring 1930 och husen vid Dahlbäck först på 1950-talet och lär ha återuppförts på annan plats. Stenfot och jordkällare finns kvar. I Gilleråsen upphörde jordbruket på 1960-talet. De flesta husen finns kvar och är fritidsbostäder. Älvkarleö bruks forna skogsmark ägs nu av Korsnäs. Vid Acksjön fanns efter andra världskriget en barack för skogsarbetare med plats för 20 man och efter stormfällningen på 1950-talet en vid Dahlbäck. Båda är rivna.

Kolningen vid Acksjön

Gården hade i början av 1900-talet sex kolbottnar med milor. Kolningen gick till så här: Man valde ved av gran och tall och reste tre meter höga, kvistade och barkade vedträn mot varandra. De skulle vara så torra som möjligt. Den så kallade "resmilan" täcktes med ris, som skulle hindra det yttersta, täckande lagret av "stybb" att rasa in i milan.

Sedan tände man milan, vilket ibland skedde med "tändkol" från andra milor. Sedan revs den med hjälp av "utrivskrokarna". Kolet fick ligga cirka sex veckor och svalna, innan man kunde ta

det, eftersom det annars kunde vara glöd kvar i det. Det hände, att milan åstadkom eldsvåda.

Kolningen ägde rum på hösten. Det förekom, att kolet förvarades i så kallade "kolhus" nära milan. Kolkörningen skedde i regel på vintern, då det var slädföre och isarna kunde begagnas som genvägar. Först "fatade" man och med det menas, att man rakade in kolen i ett "kolfat", som var en stor låda eller korg. "Fatet" hade ribbor i botten, så att man kunde sälla ur den stybb, som fanns kvar sedan milan revs. Man använde vid fatingen två typer av räfsor, som kallades "kolharkor". Det var dels en större, som benämndes "kara", dels en mindre och smalare med tätare pinnar, som användes för småkolen och som hette "härkla" eller "harkla".

Kolen lastades med hjälp av faten i en släde, som kallades "ryss", en stor flätad korg eller skrinna på medar. En något mindre typ kallades "stig" och den kunde tas på släp efter en ryss, ibland tre i rad. Ordet stig betecknade inte bara ett kördon utan också ett rymdmått. Rymden av en kolstig varierade. Vanligen var det 20 hektoliter men enligt en annan uppgift 40. Som dragare användes oftast hästar men även oxar kunde förekomma. Acksjöbonden hade bara hästar. (Fortfarande finns en kolryss och ett "fat" kvar i Acksjön)

Gustaf III gynnade Hedesunda

Eftersom bonden i Acksjön ägde sin gård kunde han leverera sina kol vart han ville,

men så hade det inte ursprungligen varit. År 1764 klagade bönderna hos landshövding Sparre över att Söderfors bruk betalade för låga priser på kol. Det berodde till stor del på att bruket hade ensamrätt på allt kol från Hedesunda enligt ett beslut av länsstyrelsen. Gustaf III upphävde beslutet år 1783 och därefter kunde bönderna sälja kol vart de ville och därmed få bättre betalt. Kungen blev nog populär i "Häsunna" efter detta. (Detta har jag läst i handlingar i Hedesunda sockenarkiv i Centralarkivet i Gävle).

Vart såldes kolen?

Det mesta kolet sålde under 1800-talet till Forsbacka bruk och transporterna gick, innan den på 1950-talet nedlagda Sala-Gysinge-Gävle järnväg invigdes år 1900, till bruket över Acksjö-sjöns is förbi Jordåsen till Valsjön och sedan via Rörberg till Forsbacka.

Acksjön sålde också till Gysinge bruk, och då körde man till kolhus i bland annat Hade och Söderfors bruk, som hade kolhus vid Kvillanudden och i byn Östveda, där Söderfors bruk ägde mark. Det fanns så kallade "kolgillare", som såg till att "stigarna" höll rätt mått. (Det fanns bönder som fuskade!). Varje bonde hade ett nummer. Ibland märktes kolleveranserna av på en brädbit med en skåra för varje stig. Det var de så kallade "kolkörarstickorna".

Från kolhusen vid Dalälven transporterades kolet med prämar till Söderfors, men vintertid kördes det också kol på Dalälvens is, vilket givetvis var äventyrligt och farligt. När

järnvägen kom gick transporterna från Acksjön till kolkajen vid stationen i Hedesunda. Det fanns också en kolkaj i Främlingshem.

Magert jordbruk

Jorden i "Bodarna" är mager och stenig och ingen bra jordbruksmark. Kolningen var därför fram till 1920-talet en viktig inkomstkälla, men den upphörde på 1920-talet därför att bruken lades ner i rask takt i början av 1900-talet. Fortfarande kan man se spåren av hur skogarna föröddes av kolningen, eftersom det tar minst en mansålder för tall och gran att bli skördemogen. Det finns gott om småskog i denna trakt. Till det bidrog också stormfällningen 1954.

Ett annat tillskott till kassan var att ta tillvara näver i skogen. Man satte dobbar på skorna, klättrade upp i björkarna och skalade av näver. Nävern användes till taktäckning och olika slöjdsaker. Ibland såldes den i Enköping.

Bast, särskilt från lindarna, tvinnades och användes vid tillverkning av mjärdar, korgar osv. Det är troligt, att Bastfallet, som är en gård öster om Flaten, fick namn av att det var en plats, där man tog bast från träden.

Sågverk

I "Från Gästrikland" 1974 berättar Anders Käller, att Kessmansbo redan på 1700-talet hade en såg eller "sågqwarn" som man sade då. Byns bönder byggde och underhöll en såg vid ån eller bäcken från Flatsjön, som här kallas Garnmyrån.

Sågningen skedde på vå-

ren, då vattentillgången var god och då man dämde. Sågen vid Kessmansbo lär ha varit socknens äldsta. I Kågbo fanns en såg mellan 1885 och 1945. Sågfallsbäcken vittnar ju också om att det funnits en såg där. Den låg alldeles invid Sågfallsbron, där bäcken går under Hedesundavägen.

Bönderna sålde en del timmer. I sjön Flaten (eller Flatsjön) fanns en flottningsled fram till 1927. Det finns fortfarande kvar stolpar i sjön och rester av en ränna och en damm med vars hjälp vattnet kunde regleras. Timret drogs översjön med hjälp av ett spel. Från flottningsleden transporterades sedan timret till sågverket i Bomhus och sulfittfabriken.

Avfolkning

Inte ens dessa extrainkomster från skogen kunde i längden göra jordbruket lönsamt. Mellan 1920 och 1960-talet försvann många lantgårdar och torp som vi sett. En ny tid med rationalisering av jordbruket, nya dyra metoder, strävan mot större enheter hade kommit. Jordbruken i Bodarna var för små och lönade sig inte. Skogen hade då inte samma värde som nu. Trakten avfolkades också på grund av industrialiseringen och flykten från landsbygden till städerna som följde. Jorden och skogen köptes upp av stora skogsbolag, ofta till mycket låga priser, som ekonomiskt trängda bönder var tvungna att acceptera. I vissa fall revs hus, som hade kulturhistoriskt värde, men som tur var avstyckades ofta en jordbit kring husen och dessa såldes som fritidshus.

När man går i de nu tysta skogarna i Bodtrakten är det lätt att bli nostalgisk, när man ser alla spår av gammal odling: Husgrunder, jordkällare, odlingsrösen och rester av gårdsgårdar, åkrar och ängar som är granskog eller igenslyade, gamla kolbottnar och man tänker på all möda och allt slit som lagts ner här i forna tider. På vissa platser är det ju bara 30 - 40 år sedan det var liv och rörelser här med folksombrukade jorden, sådde och skördade. Kopinglorna hördes i skogen.

Källor:

Hedesunda sockenarkiv och andra handlingar i Centralarkivet i Gävle

Lantmäterikontoret

Handlingar i Kammararkivet, Stockholm, jordeböcker etc.

Mina viktigaste muntliga

meddelare: Emil Stjernvall

(1887-1977), bror till Anna Greta Holmqvist och lilldräng i Acksjön 1900

Helmer Nordling, född 1904, som bott i Strandbo ("Klars") i Acksjön.

Häsenramsa

Ljånggren med bossen körd rond, rond Bränn
och körd åv väjen rätt in i plånkije,
körd hove i fåspåmpen och fick mån
fäll åv ståbbmoll

Femtioårigt slätterminne.

En vacker dag i augusti rodde vi ut från sjöboden i Landa, målet var Kvarnön. Vi var nog de sista som slog ängarna på Kotill och Tillmyra. Mamma hade förstås skött packningen så att det skulle räcka i fyra dagar.

Båtfärden gick genom Mellangården förbi Mobacka-Ångbåtsbryggan mellan Hattnäs och Finbäckshararna förbi Brudhällarna, där enligt sägen ett brudpar omkommit på väg till vigseln i kyrkan. Vi rodde förbi Spjutnäsudden vidare förbi Skiftesholmen, där man förr bytte roddare på väg till Söderfors.

På vägen till Kvarnön skulle vi förstås släpa drag, mamma en sverr och jag en. Jag hade otur och fick bottennapp två gånger och enligt instruktion från pappa skulle jag då veva ut rev från dragvindan. Men i nervositeten höll jag i sverren tills reven nästan gick av, sen kastade jag dragvindan i sjön. När detta hänt, som sagt två gånger, så ilsknade pappa till och sade att nästa gång det händer, så kastar jag dig i sjön. Varmt och

skönt var det så ett bad hade väl inte varit så illa, men det var ju skammen förstås!

Mellan Koön och Kvarnön fick jag ett napp. Först liknade det ett bottennapp så jag var beredd att kasta dragvindan i sjön, när jag plötsligt kände ryckningar i reven. Jag sade då att nu har jag en stor fisk på draget, som gösarna brukar uppträda så gjorde också denna: först sprattlade den och sedan följde den med, så jag sade att nu har fisken slitit sig.

Men ju mer jag halade in av reven ju närmare kom fisken vårt matbord. Jag lyckades få in den i ekan. Det var en gös på tre kilo. Vad jag minns så ropade jag på pappa, kom och hjälp mig med abborren! Det var första men inte sista gången jag såg en gös. Jag fick då ett erkännande från pappa:

Nästa gång du kastar i dragvindan skall jag inte kasta i dig i sjön!

Vi kom så småningom till vårt mål, Lindholms fäbodstuga på Kvarnön. Där lastade vi ur liar, räfsor och hävlar. Nät och dubbelbössa hörde också till. När

vi installerat oss i stugan var det första vi gjorde att hämta en hink vatten i strömmen. På den tiden var vattnet drickbart. Jag tvivlar på att det är drickbart nu.

Sedan kaffet kokat på fotogenkök var det dags att gå ner till Kotillsmurn. Pappa sade då:

Jag känner på mig, att om jag tar bössan med mig så får vi kött.

Mamma blev förbaskad:

Nu skall vi slåtta och inte bära kött!

Döm om vår förvåning, när vi kommer ner till ängat står där en ko med två kalvar. Vad var det jag sade, sa pappa, här finns kött att hämta. De gladaste var nog mamma och jag, för vi tyckte mera om fisk än kött.

När vi var färdiga på Kotillsmurn så åkte vi ner i strömmen till Tillmyra. På vägen dit lade vi några langennät i Tillmyraån och fick mycket abborre. Vi levde gott under våra fyra dagars vistelse i Lindholms fäbod på Kvarnön.

JON

Något om Dalälvens fågelvärld vid Hedesundafjärden.

Av Lars Gustavsson

Upphovsmannen till följande rader är sedan barndomen intresserad av naturen och främst fåglarna. Eftersom jag är född och uppvuxen i Tängesbo by i Östervåla har det varit naturligt för mig att vända blicken mot dalälvsområdet då jag gjort mina strövtåg i markerna. 1950 besökte jag Hills holmar vid

färjsundet för första gången. Jag var bara 15 år men redan då ringmärkte jag fåglar. Det håller jag fortfarande på med. Jag åkte motorcykel med min bror på de första utfärderna till älven och vi fick låna båt vid färjsundet. Ett minne jag har från denna tid är en sommarkväll då vi åkte hem från

färjsundet och höll på att krocka med en älg på vägen vid Hakaråsen. Några år besökte jag området i närheten av färjsundet årligen men på 60-talet och början av 70-talet blev det inte så ofta. Sedan 1978 har jag besökt området årligen för att kolla upp förekomsten av en del fågelarter.

På dessa drygt 40 år har det naturligtvis blivit en del förändringar i fågelvärlden och jag skall här berätta om några. Storlommen finns fortfarande i något par i Hedesundafjärden. Ett problem för den är att vattnet ofta stiger sedan den lagt sina ägg och då den lägger direkt i strandkanten på en holme förolyckas ofta äggen. För många års sedan fann jag en storlom som häckade ca 30 meter från stranden på en holme i Västerviken. Hur det gick för lommen sedan vet jag ej. Det är mödosamt för den att ta sig fram på land men ett sådant boplatssval är ett undantag och kan ha orsakats av extremt högvatten.

Skäggdoppingen är en fågel som börjat uppträda i områden med vass och den bygger ett flytande bo i vasskanten.

Hägern som man förr kunde se någon enstaka gång har nu blivit allt vanligare. 1975 hittade jag ett bo i Hadeviken. 1978 återfann jag hägern på Hills holmar och där har jag följt dem sedan dess. Då fanns 4 bon där. De senaste åren har antalet varit omkring 70. De bygger lite slarvigt ibland och som det ofta blåser hårt faller en del bon ned och ungarna slår ihjäl sig. Minkarna brukar ta hand om dem.

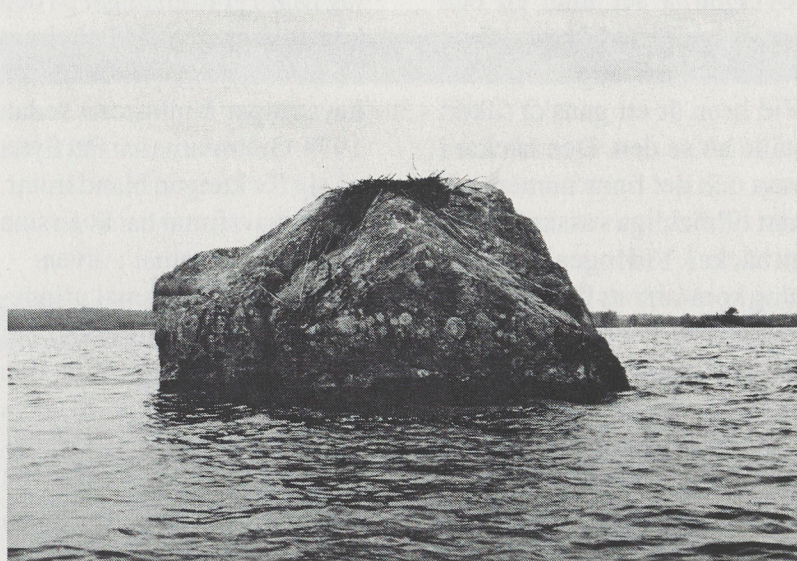
Jag har ringmärkt ca 300 hägerungar på Hills holmar men med de milda vintrar som vi nu har haft hör man inte mycket av dem. Blir det däremot en sträng vinter börjar återfynden droppa in från sydsverige. Många kommer också från Danmark och Tyskland. 1984 häckade 30 par men efter en sträng vinter var antalet nere i 17 par. Året efter fanns 26 bon, 1989 ca 40 och

1990 var det 70 par, ungefär det antal som finns nu. Troligen finns det flera hägerkolonier i älven. Den här beskrivna måste vara en av de nordligaste i landet.

Knölsvanen har funnits i området ganska länge och enstaka par häckar. Sångsvanen rastar i ganska stort antal om våarna och den har på senare tid även

Bland däggdjuren har vi ett liknande exempel i minken som finns överallt i landet och tyvärr också i Hedesundafjärden.

En gåsart som på senare tid återtagit förlorad mark är grågåsen. Själv har jag inte haft så mycket kontakt med den i Hedesundafjärden men har hört av andra att det häckar

Bo av fiskguse. Hedesunda 1984. Foto Karl-Erik Fridzén

börjat häcka i sjöar här i trakten. Sångsvanen är en stridbar fågel och det påstås att den driver bort knölsvanen från häcksjöarna. Med lite tur kan man få se mindre sångsvanide rastande svanflockarna. För något är sedan upptäckte jag en sådan vid bron (norra färjesundet).

En fågel som man numera knappast kan undgå är kandagåsen. Den häckar åtskilliga par i Hedesundafjärden numera. Denna fågel är ju från början inplanterad. Hemlandet är som namnet bekräftar bland annat Kanada. Den har acklimatiserat sig oerhört väl och är ganska omdiskuterad. Men nog livar den upp markerna.

något par. Mer udda var de 3 gäss som första maj för något år sedan sågs vid färjesundet. Det var stripgäss, inte vilseflugna från hemlandet Tibet utan några halvförvildade parkfåglar på drift. Knipan, den lilla dykanden, finns överallt i älven. Dengynnas av holkuppsättning men häckar även i spillkråkans gamla bohålor.

Storskraken är en annan holkbyggare som även kan bo under grund till sommarstugor och liknande. Ibland värper skrak och knipa i samma bohål. En gång fann jag en kniphona som ruvade i samma holk som en storskrake. Skraken hade hackat bort halva näbbnageln på kniphonan. Jag lyfte ur den

illa tilltygade och blöta kniphonan och släppte den i vattnet. Men jag tror nog att densnart uppsökte holken igen med den starka ruvningsdrift den hade.

Småskraken däremot reder ett öppet bo på någon holme i högt fräs. Jag tycker nog att småskaken har minskat i antal de senaste åren.

Om man tittar lite grann på rovfåglarna ser man en och annan brun kärrhök jaga över vassarna och ängsmarkerna. Vid bron är ett ganska säkert ställe att se den. Den häckar i vass och det finns numera säkert tillräckliga vassar för den att häcka i. Vid Ingen har häckning konstaterats flera gånger. Fiskgjusen har en god stam i Hedesundafjärden och jag tror att beståndet hållit sig ganska oförändrat genom åren. Några år i början av 50-talet häckade ett par fiskgjusar vid Hills holmar. Den stora tallen som fiskgjusarna hade sitt bo i har fallit för någon storm sedan många år tillbaka men det torra trädet ligger ännu kvar och är en omtyckt sittplats för gråtrutarna.

En liten falk finns även vid älven, lärkfalken, en pilgrimsfalk i miniatyr. Den häckar lite senare på året än andra fåglar därför brukar den överta ett kråk eller korbbo som kan vara av årets modell. Menden håller även till godo med äldre bon. Lärkfalken jagar ofta sländor över vassarna. Den kan faktiskt också ta en tornsvala i flykten så den är ingen dålig jägare.

Fiskmåsen har väl funnits i älven sedan långt tillbaka i tiden men åtminstone i Hedesundafjärden får den hålla till godo med att häcka på ste-

nar i strandkanten. Öarna ute på älven är upptagna av dess större släkting gråtruten. Gråtruten häckar även på en del glest skogbevuxna öarsom Arnön till exempel.

En tämligen sen invandrare i området är havstruten. Då jag började mina fågelstudier i älvmrådet på 50-talet fanns i varje fall inga häckande havstrutar i älven. 1950 märkte jag några gråtrutsungar på den högsta klippan vid Hills holmar. På samma klippa finns nu ett havstrutpar åtminstone sedan 1978. Gråtrutarna har fått flytta på sig för kungen bland trutar. Några havstrutar har även sina bon på stora stenar i älven.

Fisktärnan är gammal urinnvånare i älven men misslyckas ofta med häckningen, då den ofta bott kolonivis på låga holmar som översvämmats sedan äggen lagts. En del fisktärnor häckar dock på klippöar eller stenar.

En fisktärna som märktes i närheten av färjsundet återfanns efter 17 år i Oslofjorden. Eftersom en fisktärna endast har 1-3 ungar och i många fall helt misslyckas med häckningen bör de bli rätt gamla för att hålla stammen uppe. Ett annat hot som dykt upp de senaste åren mot tärnor är den fångst som bedrivs av ungdomar för nöjes skull runt Afrikas kuster. Inte mindre än 6 fisktärnor och en silvertärna jag märkt har mött sitt öde på detta vis. Nu har man med upplysning försökt stoppa den här fångsten.

Korpen var sedan länge försvunnen från dalälvsområdet, men ingen fågelart har ökat så markant som denna på senare år. Från noll i början på 60-talet har den nu nått maximal

täthet. En korboplats på en liten ö i älven i Nora socken har jag besökt 29 år i rad och korporna där har varje år haft ungar. Det är dock svårt att veta om det verkligen har varit samma korpar hela tiden.

Ibland har korpen häckat på Arnön. För något år sedan besökte jag denna ö då det hade blåst hårt dagarna innan och 2 mycket stora korpungar hade blåst ur boet. Den tredje ungen hade ej överlevt fallet från boet. Lärkfalken har ibland lånat boet av korpen på Arnön.

I vassruggarna sjunger sävsparv, sävsångare och rörsångare som väl inte funnits så många årtionden i området. Till och med trastsångarens "karakarr" har ljudit i vassarna i närheten av färjsundet de senaste åren.

De här uppräknade fågelarterna är naturligtvis bara ett fåtal av vad som finnes i området.

Hässjevirke

Hässjevirke är snart ett minne blott. Hembygdsföreningen behöver virke av det här slaget. Det hör så att säga till miljön på Åsudden.

Den som har gubbar, längor och stöd som hörde till en hässja är välkommen till Hembygdsföreningen med sina numera ålderdomliga inventarier. Om vi får ihop till ett golv kan det alltid ge en bild av det som hörde till en höslåtter förr i tiden. Det var inte så länge sedan. Brukningsmetoderna förändras snabbt. Någon hässjar väl alltså på gamla viset.

Meddela Dig med någon i föreningen om Du har någotsom Du vill bli av med. Om det ändå bara står och ruttnar kan ju Hembygdsföreningen ha mer glädje av det liksom alla som besöker Åsudden.

Resa till Södermanland

Den 11/8 anordnas en resa till vackra Södermanland med bl a ett guidat besök på Rockelstads slott, beläget vid sjön Båven. Vi gör även ett besök i Trosa.
I priset, kr 350:- ingår resa, lunch. inträde till slottet samt f.m och e.m kaffe.
Avresa kl 08.00 från brandstationen

Anmälan till Birgit Kvist, tel 104 21.

Sensationellt fynd

En karta över Hedesunda socken från 1665 har påträffats i Riksarkivet. Kartan är c:a 84 x 84 cm i färg och omfattar hela Hedesunda socken med alla byar. Byagårdarna är utmärkta med en prick, och här finns de gamla vägarna, klövje- och kyrkstigarna utritade. Sjöar och vaftendrag är prydligt nedtecknade, men de geografiska förhållanden är lite på "kant" med nuvarande perfekta kartor. Eftersom kartan är att betrakta som ett "konstverk" vore det fel att här ge ett smakprov i svartvitt, då detta blir bara en skugga av originalet.

Hembygdsföreningen är intresserad av hur många medlemmar och deras bekanta som är intresserade av denna karta. Finns tillräckligt stort intresse kan kartan tryckas upp till en kostnad av c:a 100 - 150 kronor. Ju fler beställningar, desto mindre tryckkostnader. Är Du intresserad kan du skicka in nedanstående kupong till Hembygdsföreningen.

Du behöver icke uppge namn, men vill Du vara säker på ett exemplar bör Du uppge namn och adress då upplagan kan bli begränsad. (200 ex)

Skriv gärna av kupongen om Du inte vill klippa sönder tidningen.

Program för kulturveckan i Hedesunda den 27/7-1/8 1993.

27/7 Åsudden, Hedesunda kl 19.15
Dragspelskväll
med Hedesunda Dragspelsklubb.

28/7 Lövåsens skola kl 19.00
Musikunderhållning, Hedesunda
PRO-teater ger
"Examen i Ruskaby skola".

29/7 Ögården, SMU:s sommarhem kl 19.30
Musikcafé, Hedesunda Missionsförsamling.

30/7 Åsudden, Hedesunda kl 19.15
Musikkväll med picknick-korg.
Hedesunda sångare, Parasax Comp
under ledning av Jeff Elliot.

31/7 Sevallbo Ansgari kyrkan kl 14.00
Byvandring med besök hos båtbyggare
Per Lund och vidare till Anna Lövlings
linåker m m.

1/8 Hembygdsdagen
Åsudden

Kl 11.00 Ekumenisk Gudstjänst med
kyrkkaffe i Stavgården

Kl 13.00 Hembygdsfest. Per Nilsson Öst
visar sin skiss till en byst av spelmanen
Menlösen. Howard Combs berättar om
den gamla hedesundabåten.

Kassettband med häsenmål från
dialektarkivet i Uppsala.

Elise Hovanta förevisar sina islands-
hästar och berättar om dem.

Söderfors Brukskapell spelar.

Servering m m.

Kaffeservering under kulturveckan.

Buss till Lövåsen från brandstation 28/7 avgår 18.30

Buss till Sevallbo från brandstation 31/7 avgår 13.15

Arrangörer:

Folkets Hus Hedesunda
Hedesunda Hembygdsförening
Kultur Gävle
Studieförbundet Vuxenskolan